

Vier doctoraalscripties

1. Het Stegengebied in beweging

Simone Rots

Otrobanda, een deel van het historische centrum van Willemstad staat de laatste jaren volop in de belangstelling van het monumenten- en stadsvernieuingsbeleid. Het Monumentenplan uit 1990, ontwikkeld door de Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting te Curaçao, schetst een integrale aanpak van de cultuurhistorisch zeer waardevolle binnenstad van Willemstad. Op veel plaatsen in de stad bestaat leegstand, en de openbare ruimte verkeert in een slechte staat. De aanpak van deze problemen is van groot belang om de historische binnenstad te behouden. Vier deelgebieden van Willemstad zijn vanuit de stadsvernieuwing en de monumentenzorg aangewezen als actiegebieden voor het herstel van de binnenstad. Drie van deze gebieden bevinden zich in Otrobanda, namelijk het IJzerstraatgebied, het Korallengebied en het Stegengebied. Het vierde actiegebied Pietermaai-oost is gelegen aan de andere zijde van de baai, ten oosten van Punda.

Het Stegengebied vormt het onderwerp van een historisch onderzoek verricht in 1991 door Simone Rots en Geertje de Groot in opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ontwikkeling en Volkshuisvesting te Curaçao. Doel van het onderzoek was inzicht te geven in de historische ontwikkeling van de stedenbouwkundige structuur van het Stegengebied.

Otrobanda

Otrobanda is het stadsgedeelte van Willemstad gelegen aan de westzijde van de Sint Annabaai, de grootste en belangrijkste baai, die de ingang tot de haven van het eiland vormt. Aan de andere zijde van de baai ligt Punda het oudste deel van het centrum van Willemstad. Hier is men in 1634 begonnen met de bouw van het Fort Amsterdam. Dit betekende het begin van de stedelijke ontwikkeling van Willemstad. Ten noorden van het fort volgde de aanleg van Punda, bestaande uit een ommuurde handelswijk op een rechthoekig stramien.

Rond 1700 was Punda volgebouwd en werd gezocht naar nieuwe uitbreidingsmogelijkheden. Er vond stadsuitbreiding plaats op enige afstand van het fort om het schootsveld vrij te houden. Aan de oostzijde van de baai zijn zo in de achttiende en negentiende eeuw de wijken Pietermaai en Scharloo ontstaan. In 1707 is begonnen met stadsuitbreiding aan de overzijde ('Otrobanda') door de van uitgifte van veertien bouwkvavels. Op dat moment stonden aan de westzijde van de Sint Annabaai alleen enkele kleine slavenhuisjes. Men wilde in eerste instantie ook hier het schootsveld rond het fort vrijhouden door een aantal beperkende eisen op te leggen met betrekking tot de hoogte en soort van bebouwing. Deze beperkingen hielden in dat er alleen pakhuizen en kleine woningen, beiden van één verdieping hoog ge-

Afb. 1. Het Stegengebied, gelegen ten westen van de Arubaweg, de oprit naar de Julianabrug, en ten zuiden van de Breedestraat. (Kaart van Dienst Stedebouw en Volkshuisvesting te Rotterdam.)

bouwd mochten worden. In de praktijk kwam van deze beperkingen weinig terecht en zeer snel ontstond het stadsgedeelte Otrobanda.

Aangezien Otrobanda niet werd omringd door stadsmuren is dit stadsdeel veel ruimer van opzet dan Punda, waar de stadsmuren beknellend werkten op de bebouwing en stedenbouwkundige structuur. De ruimte in Otrobanda bood daarentegen in het begin van de achttiende eeuw de mogelijkheid tot de aanleg van 'stadslandhuizen'. De huizen werden geplaatst midden op grote kvavels met aan de randen van het perceel de bediendewoningen. De bebouwing van een kvavel op deze wijze wordt een koraalstructuur genoemd en is kenmerkend voor Otrobanda.

Koraalstructuren

De algemeen heersende opvatting ten aanzien van de historische ontwikkeling van het Stegengebied heeft als uitgangspunt van het onderzoek gediend. Deze opvatting gaat er vanuit dat het gehele gebied bestond uit dergelijke koraalstructuren. Door bebouwing van de erven en versnippering van het eigendom zijn, volgens de hypothese, de koralen dichtgeslidd en is er een zeer verdichte structuur van straten en stegen ontstaan. Deze ontwikkeling zou het eerst ingezet zijn in het Stegengebied.

Het Stegengebied ligt in het zuidwestelijk deel van Otrobanda en wordt begrensd door de Breedestraat aan de noordzijde, het Sint Elisabethziekenhuis aan de westzijde, de Pater Eeuwensweg aan de zuidzijde en de Arubaweg, de oprit naar de Julianabrug, aan de oostzijde. Het onderzoek

moest de hypothese ten aanzien van het gebied al dan niet verifiëren.

De stad als levend organisme

De theoriën en methoden van architecten en stedenbouwers, zoals Chastel, Fortier, Muratori, Secchi en dergelijk fungeerden als onderlegger voor het onderzoek. Zij hebben ideeën, concepten en ontwerpmethodieken ontwikkeld, waarmee aan de ene kant de stad kan worden bestudeerd en geanalyseerd en aan de andere kant aan de stad kan worden gewerkt. Zij hebben allemaal gemeenschappelijk dat de stad kan worden gezien als een levend organisme met een te interpreteren structuur, die volgens een eigen wetmatigheid verandert. Ook het Stegengebied heeft een eigen structuur, die te vinden is door de logica te traceren in de infrastructuur, bebouwing en verkaveling.

Het heden heeft als uitgangspunt gediend voor het onderzoek, omdat het zichtbaar en controleerbaar is. Vanuit het heden is met kleine sprongen teruggegaan in de tijd, steeds refererend aan de voorafgaande periode. Het onderzoek moet gezien worden als een eerste historische verkenning van het gebied. De gebruikte methodiek kan voor verder onderzoek als uitgangspunt dienen.

De eerste stap die bij een dergelijk onderzoek verricht moet worden is de verkenning van het gebied door rond te lopen en te kijken naar de structurerende elementen. Om enigzins inzicht te verkrijgen in de wirwar van stegen en volle percelen is het nodig heel geregeld in het gebied te zijn en met behulp van de plattegrond de structuurbepalende elementen zoals percelen, bebouwing en

tussenliggende stedelijke ruimten te doorgronden. In tegenstelling tot de schijnbare wanorde die zich aan je voordoet als je door het gebied loopt, te kent zich op de plattegrond een infrastructureel patroon af, een tamelijk helder grid met noord-zuid en oost-west lopende stegen. De tegenstelling ontstaat doordat de logische structuur die het gebied bezit wordt onderbroken door inconsequenties op deze structuur, zoals stegen die doodlopen op een perceel met bebouwing, vreemd verspringende rooilijnen, kleine percelen naast grote enzovoorts.

De inconsequenties werden bij het onderzoek op een kaart gemarkeerd en vormden bijzondere aandachtspunten. Vervolgens is de structuur van het gebied geanalyseerd aan de hand van de aandachtspunten. Deze specifieke plekken in het gebied, waar dus 'iets aan de hand is' zijn onderzocht met behulp van een aantal informatiebronnen. Het archiefonderzoek, dat veel koopakten opleverde betreffende het gebied, en het kaartenonderzoek, waarbij de historische kaarten met elkaar zijn vergeleken, zijn de twee belangrijkste bronnen van informatie geweest. Verder zijn foto's, literatuur, gesprekken met bewoners en deskundigen en natuurlijk de architectuur zelf van groot belang geweest. De gegevens, die hieruit zijn voortgekomen, zijn samengevoegd en met elkaar vergeleken. Uit dit alles zijn een aantal conclusies gevormd aangaande de historische ontwikkeling van de stedenbouwkundige structuur van het Stegengebied.

Conclusies

Een belangrijke conclusie is dat het Stegengebied door de eeuwen heen vrijwel ongewijzigd lijkt te zijn gebleven met zowel koralen als dichte bebouwing. De koralen in het zuidelijk deel van het gebied lijken met hun precieze vorm voorgoed verankerd te liggen in het gebied. Hiervan zijn geen resten of sporen terug te vinden in het noordelijk deel van het gebied. Het is gebleken dat in de achttiende eeuw veel kavels in dit deel van het gebied zijn uitgegeven voor gewone kleinere woonhuizen. De structuur in het noordelijk deel is altijd zeer hecht en dicht geweest, zoals vaker het geval is langs een belangrijke weg. In dit geval is dat de Breedestraat, de hoofdstraat van Otrabanda. De structuur in het noordwesten van het gebied is altijd rommelig en los geweest. Dit gedeelte heeft gedurende zijn gehele ontwikkeling te kampen gehad met open plekken. Het verval ligt hier voortdurend op de loer. (Voor dit deel van het Stegengebied ligt overigens een nieuw plan klaar.)

De hypothese dat het gehele Stegengebied koraalstructuren heeft bezeten is niet waarschijnlijk. Zowel koralen als dichte bebouwing zijn tegelijkertijd in het gebied ontstaan.

Als actiegebied wordt het Stegengebied in zijn geheel aangepakt door stadsvernieuwing en monumentenzorg. Hierbij dient nauwkeurig gekeken te worden naar de karakteristieken van het gebied. Bijvoorbeeld de kenmerken van het noordwestelijke gedeelte, waarvoor een nieuw plan is ontwikkeld. In het verleden waren hier de slechte infrastructuur, de losse bebouwing en de grove stedelijke structuur mede debet aan het verval. Deze eigenschappen van het gebied verdienen de aandacht alvorens over te gaan tot ingrijpende maatregelen. Doet men dit niet dan loopt men de kans het verval slechts te camoufleren in plaats van in zijn essentie aan te pakken.

2. Het IJzerstraatgebied, een verkenning

Heleen de Ruyter

Het IJzerstraatgebied, dat noordelijk gelegen is in Otrabanda op een centrale plek aan de Annabaai tegenover de oorspronkelijke stadskern Punda, heeft een geschiedenis van bijna drie eeuwen. In de eerste anderhalve eeuw, de achttiende en eerste helft van de negentiende eeuw, lijkt het gebied gestaag op ongeplande, organische wijze, zijn structuur te hebben gevormd. De zuidoostelijke randen (de latere Breedestraat en bebouwing langs de waterkant) werden als eerste bebouwd. Deze dubbele lintbebouwing ontstond door de strategische ligging aan de Annabaai waar handel werd gedreven, terwijl de latere Breedestraat op dat moment de enige belangrijke weg op Otrabanda was. Het middengebied kwam pas vanaf de eerste helft van de negentiende eeuw tot ontwikkeling. Dit deel dat hoger lag, op een glooiing, werd woongebied. De erven werden hier kriskras aangelegd en afgescheiden. Als straat zijn de IJzerstraat en de Langestraat pas vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw aanwezig.

Bloeiperiode

Het IJzerstraatgebied beleefde een bloeiperiode rond 1875-1930. Dit hoogtepunt valt samen met de bevolkingstoename van de stad, die te danken was aan de toenmalige sterke intensivering van de havenactiviteiten van Willemstad.

Het weefsel van het IJzerstraatgebied verdichtte en werd intensief gebruikt en bewoond. De kade werd gebruikt als werf en handel, nijverheid, ambachten en middenstand waren aanwezig in het middengebied, waar het inwonertal sterk groeide. De bevolking was heterogeen van samenstelling. Protestantse hogere en lagere ambtenaren, hun bedienden en ambachtlieden woonden er bij elkaar. Het was een aantrekkelijke plek en er ontwikkelde zich zelfs een uitgebreid muziekleven. Bewoning geschiedde vooral binnen koraalstructuren, erven met een groot huis en meerdere kleine woningen erop die omsloten werden door mu-

ren. De erven waren begroeid en goed onderhouden. Tussen de erfmuuren ontstonden smalle straten (IJzerstraat, Langestraat, Klipstraat en Winkelsesteeg). Omdat de erven vrij willekeurig gevormd werden, ontstonden openbare ruimtes die werden benut om buiten te zitten.

Ontvolking en verloedering

Met de komst van Shell in deze eeuw vond een omslag plaats in de samenleving, die ook voelbaar was in het IJzerstraatgebied. In eerste instantie verhoogde alleen de druk op het gebied door de toename van de bevolking.

Vanaf de jaren veertig vond echter een trek uit de stad plaats. Toegenomen welvaart en een verbeterde infrastructuur rond het Schottegat trokken veel stadsbewoners naar suburbane gebieden. Dit werkte ontvolking en verloedering van het gebied in de hand. De huizen werden te duur in onderhoud en voldeden niet meer aan de eisen die hoorden bij de nieuwe welvaart. Ernstig verval trad op en de rijkere bevolking trok weg, ook uit het IJzerstraatgebied.

De grootste veranderingen vonden vervolgens plaats door de aanleg van de De Rouvilleweg in de jaren vijftig en de Arubastraat in de jaren zeventig. Voor de De Rouvilleweg werd een deel van de werf opgekocht en vond een demping plaats aan de waterzijde. De Arubastraat zorgde ervoor dat het IJzerstraatgebied afgescheiden raakte van de rest van Otrabanda. Voor de aanleg van beide wegen werden huizen gesloopt. De meeste functies verdwenen, van de levendige woonbuurt van weleer bleef weinig over.

Toen in 1969 de rellen plaatsvonden op Otrabanda, verbrandden er ook nog verschillende huizen in de zuidoosthoek van het gebied. Grote gaten ontstonden zo in het weefsel van het gebied. De structuur vervaagde, veelzijdigheid loste op in eenzijdigheid.

Vanaf de jaren tachtig wordt actief gewerkt aan herstel van het IJzerstraatgebied door middel van het maken van beleid en verschillende stadsvernieuwingprojecten. Nieuwe impulsen worden aan het gebied gegeven. Woningbouw, renovatie en

Afb. 2. Luchtfoto van het IJzerstraatgebied tijdens de aanleg van de De Rouvilleweg.